

ELKÉPZELT CSALÁDOK

(*H. Sas Judit*)

Több mint húsz évvel ezelőtt végeztem egy kutatást, ami tulajdonképpen egy projektív teszttel készült 14 és 18 éves általános iskola felső tagozatos és éppen a középiskola befejezése előtt, érettségi előtt álló fiatalokkal. Ez egy nagyobb kutatás része volt.

Ez egy ismert vizsgálati módszer, nem én találtam ki. A projektív teszt azt jelentette, hogy 900 gyereket az ország legkülönbözőbb részeiben egy iskolai óra keretében arra kértünk, hogy próbálják elképzelni és leírni, hogy milyen lesz egy napjuk 20 év múlva. Akkor, amikor 24, illetve 28 évesek lesznek. Arra számítvam – és ez be is jött –, hogyha leírják egy tíz év múlva elképzelt napjukat, akkor abban írni fognak az elképzelt családjukról, az elképzelt munkájukról, életmódjukról, szabadidejükről. Lehetőséget kaptam arra két évvel ezelőtt, hogy ezt a vizsgálatot megismételjem. Tehát ugyanazzal a módszerrel, ugyancsak 900 14 éves, illetve 18 éves gyerekkel, fiatalal összehasonlítam, hogy a gondolkodásukban, a terveikben, a vágyaikban változott-e valami, s ha igen, mi változott az elmúlt több mint 20 évben.

Mindenekelőtt azt kell mondanom, hogy akár a 20 évvel ezelőtti, akár a mostani kutatás eredményeit nézem, ezek a leírtak, ezek a gyerekekben élő minták, elképzelések, esetleg vágyak, amit részben a körülöttük lévő megélt társadalom, család, szülők, iskola sugallt, másrészt az őket körülvevő társadalom, tömegkommunikáció. Föl lehet tenni természetesen azt a kérdést, hogy ennek a projekciónak, ezeknek a terveknek és a vágyaknak, elképzeléseknek mi köze a valósághoz.

Én azt gondolom, hogy természetesen az elképzelt jövő, amiről ezek a gyerekek írnak, olyan értelemben nem maga a valóság, hogy rengeteg olyan dolog történhet, hogy az elképzeléseik, vágyaik nem válnak valóra, hanem az életük egész másképp alakul, de azt is gondolom, hogy a tervek, a vágyak, a célok, az elképzelések maguk is részei a valóságnak. Ilyen értelemben visszaható hatást is tesznek arra, hogy az életüket, amennyiben erre lehetőségük van, hogyan alakítsák.

Mik azok a nagyon jelentős változások, amikről tényleg azt gondolom, hogy nagyon jelentős változások, ami a több mint 20 év alatt az akkori 14-18 évesek, és a mai 14-18 évesek között található volt az ő családképükben, illetve az egész életük elképzelésére vonatkozóan? A 20 évvel ezelőtti írásokat tartalomelemzéssel dolgozza fel az ember, és a tartalomelemzésnek egy legegyszerűbb, legprimitívebb módszere a megszámlálás. Például meg tudom számolni, hogy az adott írásban milyen arányban, hány sorban írtak, foglalkoztak a családról, a jövőendő tanulásukról, munkájukról, szabadidejükről. Ez nagyon egyszerű számolás, ugyanakkor nagyon sokat mondó. A 20 évvel ezelőtti kutatásban minden harmadik gyerek az írásának több mint 60%-ában az elképzelt családjáról írt. Tehát a fókuszban, a vágyaik, terveik, belátható jövőjük fókuszában az elképzelt családjuk állt.

Ha a mai, most kezemben lévő írásokat számolom ugyanígy meg, azt kell mondanom, hogy ezeknek az írásoknak 65%-a a családról szól. Most minden huszadik gyerek írásának a 60%-a szól a családról, és ez azt jelenti, hogy ez összesen a 900 gyerek közül, akit néztünk, nem több, mint 5,5%-a. Már ebben az egész egyszerű megszámolásban is látszik, hogy a jövő elképzelt terveikben a család lényegesen kisebb horizontot foglal el, mint húsz évvel ezelőtt. Ha ehhez hozzáteszem azt is, ami már az értékeket érintő mutató, hogyha írnak a családjukról, akkor milyen családot képzelnek el, milyen családot látnak maguk előtt.

Ebben a néhány családban, amit látnak maguk előtt, vannak olyan jelenségek, amelyek arra utalnak, hogy tulajdonképpen azt írják le, amit maguk körül látnak. Például teljesen természetessé vált az élettársi kapcsolat. Tehát ami húsz évvel ezelőtt elképzelhetetlen volt, az a mai írásokban sokszor fordul elő: reggel fölébredek, és mellettem alszik az én kedves élettársam, aki csókkal ébreszt. És az írások sok helyén fordul elő, vagy sokak között fordul elő az élettársi kapcsolat, ahogy a való életben is ez növekvő, a világ legtermészetesebb dolgának tartják.

Nagyon más tartalmú megközelítés a húsz évvel ezelőtti összehasonlításban, hogy míg 20 évvel ezelőtt ezek az írások olyan értelemben nagyon gazdagok voltak, hogy az akkori gyerekeknek, kamaszoknak volt egy nagyon sztereotíp látásmódjuk arról, hogy milyen lesz az ő férjük vagy feleségük. De mégiscsak nagyon romantikusan és részletesen írták le, hogy az ő férjük magas lesz, szőke és kékszemű vagy fordítva, és a feleségük nagyon fogja szeretni a gyerekeiket, és nagyon szépen fognak együtt élni. Részletesen megfogalmazták nemcsak a jövő saját magukra vonatkozó munkaterveiket, hanem a férjekre vonatkozó munkaterveket is.

Azt kell mondanom, hogy ez a fantáziával élő részletes kép, amelyik sztereotíp volt ugyan, de mégis megfogalmazódott, most szinte teljesen eltűnt. Nem tudunk meg semmit. Szinte semmit arról, alig van gyerek, aki megfogalmazná, hogy mi lesz az ő élettársa, vagy házastársa, mi lesz annak a foglalkozása, mit fog csinálni, se külső, se belső tulajdonságot nem találunk az írások között. A valóságnak megfelelően későbbre tervezik a gyerekeket, és kevesebb gyereket terveznek, de ez a mai társadalmi valóságnak megfelelő, tehát ezt a mintát követik, de egyébként az aspirációikban, a családi munkamegosztásban leírtak is lényegében egy mai létező mintát követnek, ahol már a húsz évvel ezelőtti vizsgálatban is egy, a nők tömeges munkavállalásának következtében egyenlőbb munkamegosztást írtak le. Ma ez még kiegyensúlyozottabb munkamegosztást jelent azaz, hogy a férfiak az előzőeknél még inkább szerepet kapnak a gyerekekkel való kapcsolattartásban, elsősorban a gyerekek értelmi fejlesztésének a leírásában. Az ember megkérdezné, hogy mi ennek az oka, de a választ is megkapja a kutatásból. Zárójelben hozzá kell tennem, hogy nincs lényeges eltérés a fiúk és a lányok között. Talán a falusi lányoknál gazdagabbak a családról szóló írások, de lényeges eltérés nincs a 14 és 18 éves gyerekek között. 14 éves korra ez az elképzelt világ már készen áll.

Ha keressük a magyarázatot, ez magukból az írásokból kerül ki. Ugyanis az írások fókuszában – ahogy az eddigiekben próbáltam megfogalmazni – nem a család, nem a

jövendőbeli élettárs fantáziaképe, vágya, elképzelt minősége, hanem a jövőkarrier áll. Tulajdonképpen ezt fogalmazhatnám úgy is, hogy az elképzelt iskolai végzettséget, szakmát, foglalkozásokat, szabadidőt ehhez még hozzá kell tenni.

A dolgozatos 65%-ában, tehát elég jelentős többségben részletesen megfogalmazták azt, hogy ők mit fognak az elképzeléseik szerint dolgozni és milyen iskolai végzettséggel fognak rendelkezni. Ebből a 65%-ból 75% – függetlenül attól, hogy fiúk vagy lányok és függetlenül attól lényegében, hogy milyen társadalmi rétegből jöttek, talán az értelmiségi szülőknél ez valamivel még magasabb – egyetemi végzettséget képzel el magának. Arról ír részletesen, hogy egyetemen fog továbbtanulni, és hogy milyen pályát szeretne tulajdonképpen. A nap első részében a felsőoktatásról nagyon sok szó esett. Azt gondolom, hogy persze ez a nagyon magas egyetemi végzettséggel kapcsolatos elképzelés – és itt hozzá kell tennem, hogy egyetemi elképzelések, mert hiszen az egyetemeken a szakokat is megjelölik – még nem az a differenciált felsőoktatásra való törekvés, amiről itt Lukács Péter beszélt, hanem egy hagyományos egyetemi képzést képzelnek el saját maguknak. Sőt, nagyon sok esetben két diplomát is. Ebben annyi különbség van – és ez nem lényegtelen – a fiúk és a lányok között, hogy a lányok egyetemre jutása szakmák szerint többségükben hagyományos női egyetemi szakok, tehát irodalom, történelem, orvos, felsőfokú ápoló, vendéglátó-ipari főiskola. Hagyományosan az úgymond szolgáltatás szakágai azok, ahol a továbbtanulásukat elképzelik. Ezzel szemben a fiúk elsősorban a hagyományos férfi szakokat képzelik el maguknak egyetemi végzettségül, mérnöki szakokat, számítástechnikai szakokat, informatikát. Tehát azokat – hogy Bourdieu-t idézzem –, ahol lényegében a férfi primátus változatlansága megmarad. Hozzátennem még ehhez, hogy amikor gyerekeket terveznek, akkor nemcsak későbbre tervezik a gyerekeket, hanem kevesebb gyermeket is terveznek. Ezzel szemben megjelennek nagyon nagy számban a tervekben a kutyák, macskák és egyéb háziállatok.

Az egész jövő élet elképzelése az egyetemi végzettséggel, szakmákkal együtt egy ilyen nyugati középosztálybeli életmódot ír bele, amikor a szabadidőben nagyon sok a házon kívül, a családon kívül való foglalatosság. Például a sport fiúknál és lányoknál teljesen egyenlő arányban. Nagyon kevés a barát, tehát sok mindenben egyezik Tóth Olga vizsgálataival. Nagyon sok a házon kívüli szórakozás, vendéglő, eszpresszó, ahol az ismerősökkel – nem a barátokkal – együtt lehet tölteni a szabadidőt. A sport olyan értelemben is, hogy a háziállatokkal, kutyákkal futunk este és velük együtt sportolunk.

Nagyon sok az olyan elképzelés – és erre majd két szó szerinti idézetet is felolvassunk –, ami ilyen nyugat-európai középosztálybeli életmódot ír le. Amiben a munka nagyon kemény, a munka sok tudást követel, a siker a munka eredményén és a pénz keresetén alapul és a világ legtermészetesebb dolga az írások egy nagyon jelentős részében, hogy az élet egy részét vagy azért, mert ezt a munka kívánja meg, vagy azért, mert ez az ő hobbijuk, külföldön fogják tölteni. Tehát a világ kinyílik, a munka azt követeli, hogy ne csak az országon belüli életre koncentráljanak, hanem külföldre, de ezt követeli az utazás, a külföldön való szabadság eltöltése: egy viszonylag jómódú, vi-

szonylag nyitott és szabad élet elképzelését. Hogy ez megvalósul-e, persze azt nem tudjuk. Ilyen szinten biztos nem fog megvalósulni és lehet, hogy sok csalódást fog okozni, de hogy ezek a minták élnek és jönnek egyrészt abból, hogy az ország nyitottabb lett, másrészt abból, hogy ma természetes, hogy minden nap azt hallják, hogy tudásalapú társadalom, és tanulni kell, és tovább kell tanulni, mert az biztosítja a sikert. Hogy a szülők aspirációi olyanok, hogy a televízió, a média által közvetített minták nagyon hasonlóak.

Befejezésként engedjék meg, hogy két részletet fölolvassak ezekből a dolgozatokból, de az 500-ból, akik ezt a munkát és jövő életet tervezik, sokat tudnék természetesen felolvasni. Annyit még, hogy ez az idézet majd arról fog szólni, hogyha egyetem, főiskolát végeznek és szolgáltatásban akarnak elhelyezkedni, akkor ebben milyen kiemelt szerepet kapnak az utazási irodák, ahol a nyelvtudásukat használni fogják, lovas túrákat fognak vezetni, mint utazásszervezők is bejárják a világot és a többi, és a többi. A mondandóm alátámasztására hadd olvassak fel kettő idézetet. „Kezdő műszaki menedzser leszek egy multinacionális cégnél, talán a Yamahánál. Természetesen az egyetemet már elvégeztem. A Yamaha magyarországi képviseleténél képzelem el a mérnöki munkámat, de azt gondolom, hogy néhány évig külföldön az anyaggyárban fogok tapasztalatokat szerezni. Elég sokat keresek majd és lesz egy saját villám a Rózsadombon, ahol az élettársammal élek. Talán egy Hummel terepjáróra is telik. Érdekes, boldog és szép lesz az életem.” (17 éves fiú, Győr. Édesapja gépésztechnikus, édesanyja tanító, a szülők életkora 43-44 év.) Most hallgassunk egy leányt. „Egy utazási irodánál leszek lovastúra vezető. Éppen egy 8 fős lovastúra indul a Bakonyba. A csoportomban külföldiek lesznek. Én angolul vagy németül tudok beszélni velük. Délutánra már programom van Budapesten. Olasz nyelvtanfolyamra járok, mert Olaszországban szeretnék dolgozni egy utazási irodánál. Már nem a szüleimmel lakom, hanem a barátommal, esetleg leendő férjemmel. A barátommal este hazamegyünk a saját, gyönyörűen berendezett kertes házukba. A barátom is valami hasonló érdekes, változatos, külföldön is elvégezhető munkát fog csinálni. Remélem, sok pénzt keresünk majd mind a ketten.” (17 éves lány, Isaszeg. Édesapja tanár, édesanyja tanár, szülők életkora 42-44 év.) Itt a családról szó nem esik.